

Vpliv postopkovne pravičnosti in legitimnosti policijske dejavnosti na spoštovanje zakonov pri slovenskih mladostnikih¹

Gorazd Meško², Justice Tankebe³, Maja Jere⁴, Katja Eman⁵, Michael D. Reisig⁶

Med raziskovalci je vedno več študij o dejavnih upoštevanja zakonov pri ljudeh. Še posebej jih zanima, kako na to vplivata postopkovna pravičnost in legitimnost policijske dejavnosti. Naraščajoče število študij o legitimnosti potrjuje povečano zanimanje za empirično testiranje modela postopkovne pravičnosti, ki ga je oblikoval Tom Tyler, saj se še vedno porajajo vprašanja o univerzalni veljavnosti modela. Slednje je namen pričujoče študije, ki testira model postopkovne pravičnosti na vzorcu slovenskih polnoletnih mladostnikov. Uporabili smo analizo presečnih podatkov iz študije na vzorcu 638 slovenskih srednješolcev in izdelali regresijske modele. O spoštovanju zakonov med slovenskimi mladostniki smo ugotovili: 1) sodbe o postopkovni pravičnosti pomembno vplivajo na posameznikovo dojemanje legitimnosti policijske dejavnosti; 2) na podlagi legitimnosti policijske dejavnosti je mogoče pojasniti različne vrste spoštovanja zakonov. Študija pojasnjuje multivariatni model upoštevanja zakonov in potrjuje vpliv legitimnosti policijske dejavnosti na spoštovanje zakonov, kar predstavlja pomembno izhodišče za ravnanje policije v prihodnosti. Odnos in način ravnanja policistov v postopkih pomembno vplivata na stališča mladostnikov o legitimnosti policijske dejavnosti in do policije nasploh. Čeprav multivariatni model upoštevanja zakonov in rezultati potrjujejo splošno veljavnost Tylerjevega modela postopkovne pravičnosti pri mladih ljudeh, so kljub temu za zanesljivejše posploševanje ugotovitev na širšo populacijo v Sloveniji potrebne dodatne študije in analize na reprezentativnem vzorcu slovenske populacije.

Ključne besede: upoštevanje zakonov, postopkovna pravičnost, legitimnost policijske dejavnosti, Slovenija

UDK: 340.114+351.74/.76(497.4)

1 Uvod

Legitimnost bi lahko opisali kot sestavljanko različnih elementov (npr. pravila, ustrezna prepričanja, ustrezni ukrepi itd.). Beetham (1991a: 43) poudarja, da samo ob prisotnosti tovrstnih elementov ljudje verjamejo v legitimnost oblasti.

Njegovo trditev potrjujejo tudi Bradford, Huq, Jackson in Roberts (v tisku: 1), ki navajajo, da je legitimnost organov formalnega družbenega nadzorstva, predvsem policije, bistvene-ga pomena za zmožnost države, da deluje na normativno opravičljiv in učinkovit način (tj. da deluje legitimno). Z drugimi besedami legitimnost policijske dejavnosti in dela policistov nasploh je »bistveni element širše legitimnosti demokratičnih držav« (Bradford et al., v tisku: 11). Na podoben način model postopkovne pravičnosti predvideva, da vedenje, ki je povezano z zakonom, zlasti upoštevanje kazenskega prava in sodelovanje s pravosodnimi organi, močno oblikuje splošno dojemanje zakonitega dela policije in sodišč. Model predpostavlja, da je mogoče pojasniti razliko v zaznani legitimnosti s sodbami o poštenosti postopkov, s katerimi državni uslužbenci uresničujajo svojo avtoriteto (Tyler, 2003, 2006). Z drugimi besedami, državni organi v očeh javnosti uživajo višjo stopnjo legitimnosti, če javnost meni, da so spoštljivi, vljudni in da v postopkih s prebivalci sprejemajo poštene odločitve. Te tri predpostavke, ki tvorijo jedro modela postopkovne pravičnosti, so že bile empirično potrjene (glej npr. Reisig, Bratton in Gertz, 2007).

Raziskave na tem področju so številne in zelo vplivne, hkrati pa jih omejujejo različni dejavniki. Za začetek, nesoraz-

¹ Prispevek je nastal v okviru temeljnega raziskovalnega projekta *Legitimnost in zakonitost policijske dejavnosti, kazenskega pravosodja in izvrševanja kazenskih sankcij*, ki ga financira ARRS (projekt J5-5548, 1. 8. 2013-31. 7. 2016).

² Dr. Gorazd Meško je redni profesor za kriminologijo in dekan na Fakulteti za varnostne vede Univerze v Mariboru. E-pošta: gorazd.mesko@fvv.uni-mb.si

³ Dr. Justice Tankebe je raziskovalec na Institute of Criminology Univerze Cambridge, Velika Britanija. E-pošta: jt340@cam.ac.uk

⁴ Dr. Maja Jere je docentka za varnostne vede na Fakulteti za varnostne vede Univerze v Mariboru. E-pošta: maja.jere@fvv.uni-mb.si

⁵ Dr. Katja Eman je docentka za kriminologijo na Fakulteti za varnostne vede Univerze v Mariboru. E-pošta: katja.eman@fvv.uni-mb.si

⁶ Dr. Michael D. Reisig je redni profesor za kriminologijo na School of Criminology and Criminal Justice Arizona State Univerze, Združene države Amerike. E-pošta: reisig@asu.edu

meren delež študij modela postopkovne pravičnosti uporabljajo vzorce raziskav iz Združenih držav Amerike (v nadaljevanju ZDA) (glej npr. Sunshine in Tyler, 2003; Tyler in Fagan, 2008) kljub naraščajočemu številu študij, ki uporabljajo podatke iz drugih držav. Tudi ta skupina raziskav je omejena, ker se osredotočajo skoraj izključno na vpliv legitimnosti na samo eno obliko z zakonom povezanega vedenja – sodelovanje s policijo (glej npr. Murphy in Cherney, 2012b; Reisig in Lloyd, 2009; Tankebe, 2009). Število empiričnih študij zunaj ZDA, ki se osredotočajo na upoštevanje zakonov, je kljub porastu v zadnjih letih (Hinds in Murphy, 2007; Johnathan-Zamir in Weisburd, 2013; Murphy in Cherney, 2012a; Reisig in Meško, 2009; Šifrer, Meško in Bren, 2013) še vedno skromno. Zanimivo pa je, da so teoretično razpravo, ki je enako usmerjena, na področju upravnega prava predstavili Tičar, Bohinc in Nahtigal (2010). Poleg tega sta temeljno razpravo o profesionalizaciji in legitimizaciji policijske dejavnosti v Sloveniji po letu 1991 prispevala Meško in Klemenčič (2007).

Pričujoča študija razširja dosedanje raziskovanje modela postopkovne pravičnosti v Sloveniji (glej npr. Reisig in Meško, 2009; Reisig, Tankebe in Meško, 2012) in drugje v svetu s postavitvijo dveh osnovnih hipotez: 1) razmerje med oceno postopkovne pravičnosti odločitev policije in dojemanjem legitimnosti policijske dejavnosti je pozitivno in statistično pomembno; 2) legitimnost policijske dejavnosti je pozitivno in pomembno povezana z upoštevanjem zakonov. Da bi izključila nepristranskost, ocena hipotez o legitimnosti in upoštevanju zakonov ne upošteva zgolj znanih razsežnosti kaznivega dejanja (npr. osebna morala in nizka samokontrola), ampak ovrednoti tudi učinke legitimnosti policijske dejavnosti na spoštovanje zakonov, kot so prepovedi kupovanja ukradene lastnine in uživanja drog. To bo zagotovilo pomembne informacije o obsegu pojasnjevanja uporabljenega modela postopkovne pravičnosti. Določeni raziskovalni cilji so bili doseženi z regresijsko analizo (OLS) z uporabo presečnih podatkov iz vzorca 683 slovenskih polnoletnih mladostnikov.

2 Model postopkovne pravičnosti

Vzpostavljane in ohranjanje družbenega reda verjetno za vsako družbo predstavlja (naj)pomembnejši izziv. Po mnenju Wronga (1994: 36) izvira izpostavljeni izziv iz »neizogibnega konflikta med interesi in željami posameznikov ter zahtevami družbe«. Motivi za upoštevanje zakonov ali izogibanje dejanjem, ki kakorkoli ogrožajo javni red, so različni in obsegajo navado, strah, nemoč in/ali lastni interes (Weber, 1978). Institucije formalnega družbenega nadzorstva precej pogosto poskušajo vzpostaviti red z uporabo sile. Vendar pa je lahko uporaba nasilnih oblik vzpostavljanja reda in miru draga strategija, ker pogosto zahteva obsežen in nenehen nadzor,

ki ga izvajajo organi pregona (Matheson, 1987). Poleg tega je poudarjanje uporabe prisile zakoreninjeno v ocenjevanju ljudi kot zgolj samozainteresiranih akterjev. Ljudje so med drugim t. i. 'moralni predstavniki' in njihove odločitve, ali bodo zakonska določila spoštovali, temeljijo tudi na podlagi legitimnosti, ne le na previdnosti in strahu pred kaznovanjem (Beetham, 1991a). Če ljudje dojemajo organe kazenskega pravosodja kot legitimne, je dejstvo, da predstavljajo ljudje t. i. 'moralni dejavnik', ki je lahko v veliko pomoč pri vzpostavljanju in doseganju reda v družbi (Bottoms in Tankebe, 2012). Z zakonodajo skladno ravnanje, ki temelji na legitimnosti, ni povezano zgolj s pomanjkanjem odpora na zahteve in ukaze državnih organov. Prav nasprotno – upoštevanje zakonov temelji tudi na stopnji moralnega soglasja s pravico oseb na izvršilnih položajih, da imajo to moč. Tyler in sodelavci (Lind in Tyler, 1988; Sunshine in Tyler, 2003; Tyler, 1990; Tyler in Fagan, 2008;) so ugotovili, da so spoštljivo ravnanje, nevtralni postopki in zanesljivost oblasti v celotnem procesu kazenskega postopka najbolj integralni dejavniki postopkovne pravičnosti. Ob tem Goodman-Delahunty (2010: 407) poudarja, da ostaja zaupanje ključna spremenljivka postopkovne pravičnosti in upoštevanja zakonov. Obe spremenljivki pomembno vplivata na legitimnost policije in drugih organov nadzorstva. Poleg tega so Reisig et al. (2007) in tudi Tyler in Fagan (2008) ter Goodman-Delahunty (2010) ugotovili, da je zaupanje v policijo pozitivno povezano z legitimnostjo in upoštevanjem zakonov.

Čeprav znanje o legitimnosti sega nazaj do Aristotela (Kaufmann, 1994; Rothschild, 1977)⁷, je koncept ostal na robu raziskovanja na področju kriminalitete in kazenskega pravosodja do zadnjih nekaj desetletij, ko smo na področju kriminologije zaznali »preobrat pri preučevanju legitimnosti« (Tankebe, 2013). Ta razvoj se je začel z vrsto vplivnih študij Toma Tylerja in njegovih kolegov. V začetni študiji, ki je uporabila zbirko podatkov iz Chicaga, je Tyler (2006) ugotovil, da so pri državljanih na njihovo dojetje policije in sodišč bolj vplivali postopki in načini, kako so jih med postopkom pristojni organi obravnavali, kot pa dejanski izidi zaključenih uradnih (kazenskih) postopkov. Pomembna je ugotovitev, da ima skrb državljanov o postopku zelo malo opraviti s tem, ali so državljanji sposobni nadzirati sami sebe (tj. samokontrola). Veliko več ima opraviti s tem, ali se

⁷ Še danes predstavlja izhodišče vseh resnih razmišljanj o vprašanju pravičnosti Aristotelov nauk o pravičnosti, ki ga je razvil v 5. knjigi Nikomahove etike (poimenovane po sinu Nikomahu). Jedro pravičnosti po Aristotelu je enakost. Medtem ko so kasnejši filozofi, npr. Kant, razumeli enakost kot formalno in numerično enakost, jo je Aristotel spoznal kot sorazmerno, geometrično in analogično. Ker pa je enako neka sredina, je tudi pravično neka sredina, kajti sorazmerno je v sredini, pravično pa je sorazmerno (Kaufmann, 1994).

obravnavajo na postopkovno pravičen način. Postopkovna pravičnost je sestavljena iz dveh ključnih elementov: kakovosti odločanja (npr. priložnost za ljudi, da svoj primer v celoti predstavijo policiji, nevtralnost policije in doslednost policijskih odločitev) in kakovosti medosebnega odnosa (npr. vljudno in spoštljivo vedenje policistov) (Sunshine in Tyler, 2003; Tyler, 2003). Podobno velja za pravosodne organe. Buhlmann in Kunz (2011) sta ugotovila, da sta poštenost in neodvisnost sodstva ključna dejavnika za splošno zaupanje javnosti v sodstvo. Analiza dejavnikov zaupanja v sodstvo je pokazala, da nepristranskost sodišč (tj. neodvisnost sodnikov) pozitivno vpliva na zaupanje posameznikov v pravosodni sistem. Avtorja navajata, da »prepričanje javnosti o zanesljivosti pravosodnih institucij ne izvira iz ustavnih pravil, ampak iz dejanskih dogodkov in resničnih življenjskih izkušenj« (Buhlmann in Kunz, 2011: 317).

V slovenskem prostoru sta leta 2005 Reisig in Meško (2009) empirično preverila Tylerjev model postopkovne pravičnosti na vzorcu zapornikov v Zavodu za prestajanje kazni zopora v Dobu pri Mirni. Raziskala sta njihovo upoštevanje pravil zavoda in ugotovila, da manj pogosto kršijo zavodska pravila tisti obsojenci, ki ocenjujejo avtoriteto uslužbenecv zopora kot pravično. Nekaj let zatem so Šifrer et al. (2013) ponovno testirali model postopkovne pravičnosti. Raziskovali so, zakaj študenti različnih slovenskih fakultet spoštujejo zakone, kako zaznavajo legitimnost izvrševalcev zakonov in koliko so pripravljeni spoštovati zakone. Ugotovili so, da osebna morala in izkušnje s policijo (postopkovna in distributivna pravičnost) vplivajo na njihovo spoštovanje zakonov in da ima grožnja s kaznijo obraten vpliv od pričakovanega (študenti, ki verjamejo, da bodo kaznovani, so manj pripravljeni spoštovati zakone). Zanimivo je, da avtorji niso ugotovili pomembnosti vpliva legitimnosti na spoštovanje zakonov.

Poudarjena postopkovna pravičnost kaže na to, da lahko vsako policijsko srečanje z javnostjo legitimnost dodatno povečuje ali spodkopava (Tyler, 2011: 257). Model postopkovne pravičnosti predvideva, da ocenjevanje legitimnosti vpliva na pripravljenost ljudi, da spoštujejo zakone. Empirične študije o vplivu legitimnosti pogosto uporabljajo dve glavni razsežnosti za operacionalizacijo legitimnosti policijske dejavnosti: občutena dolžnost ubogati usmeritve policistov in zaupanje v policijo (Tyler, 2003). Pri preučevanju legitimnosti so Tyler in Huo (2002), Reisig et al. (2007), Sunshine in Tyler (2003), Tyler in Waksak (2004) ter Reisig et al. (2012) uporabili različne kombinacije štirih različnih razsežnosti (obveznost upoštevanja zakonov, izražena pripadnost ali podpora organom družbenega nadzorstva, cinizem do zakonov, zaupanje v institucije družbenega nadzorstva), ki jih je moč združiti v splošno razsežnost legitimnosti z vidika

stališč javnosti (Bottoms in Tankebe, 2012). Pomembno je opozoriti na to, da ta pristop k merjenju legitimnosti ni brez kritik, na primer, nekateri raziskovalci so dokazovali, da se obligacija in tudi zaupanje vsebinsko razlikujeta od legitimnosti (glej npr. Kaina, 2008; Tankebe, 2013). Ker je bil cilj te študije preveriti hipoteze o modelu postopkovne pravičnosti na način, ki je skladen z že obstoječimi raziskavami, smo uporabili tradicionalni pristop k operacionalizaciji legitimnosti policijske dejavnosti.

Posamične študije iz ZDA poročajo o podpori hipotez o modelu postopkovne pravičnosti. Sunshine in Tyler (2003) sta v študiji v mestu New York City ugotovila, da so sodbe o postopkovni pravičnosti vplivale na legitimnost policijske dejavnosti, ki je nadalje vplivala na upoštevanje zakonov. Pri državljanih je dojemanje učinkovitosti policije pozitivno povezano z legitimnostjo. Ravno nasprotno pa povezanost med učinkovitostjo policije in upoštevanjem zakonov ni bila potrjena. Podobno so Reisig et al. (2007) v študiji, ki je zajela vzorec odraslih na celotnem območju ZDA, ugotovili, da je bila postopkovna pravičnost ključna gonilna sila legitimnosti policijske dejavnosti. Podobno kot Sunshine in Tyler (2003) so tudi Reisig et al. (2007) ugotovili, da je legitimnost policijske dejavnosti empirično povezana z upoštevanjem zakonov. Ko je bila razsežnost legitimnosti policijske dejavnosti razdeljena na njene sestavne dele – zaupanje v policijo in obveznost ubogati – so regresijske ocene pokazale, da je razmerje legitimnost – podrejanje temeljilo zgolj na zaupanju, občutki obvezanosti ubogati policijo pa niso pokazali nobenega zaznanega vpliva na upoštevanje zakonov.

Gerber in Mendelson (2008) sta obravnavala vprašanje zaupanja v kazenskoppravni sistem v Rusiji. Rezultati njune študije so pokazali, da negativne izkušnje v policijskih postopkih spodkopavajo zaupanje v policijo in sodstvo. Avtorja menita, da odkrita ambivalentnost kaže na možnost za povrnitev zaupanja javnosti v te institucije. Obnova zaupanja v ruske organe družbenega nadzorstva je možna pod pogojem, da so te uspešnejše in na ta način uspejo zagotoviti podlago za vzpostavitev legitimnosti prava, pravosodja in izvrševanja zakonov v Rusiji. Gerber in Mendelson (2008: 41) poudarjata, da je zaupanje javnosti v policijo in pravosodje v Rusiji odvisno od preteklih kršitev policije (predvsem vpletenosti v korupcijo in kriminalne dejavnosti v imenu države), ruske kulture podrejanja zakonom in preteklosti (zatiranje) ter trenutnega načina dela policije (reforme, ki jih dejansko ni).

Bradford et al. (v tisku) so izvedli študijo o legitimnosti policije v Južni Afriki in ugotovili, da izhaja legitimnost policijske delavnosti iz zaupanja v njeno pravičnost in učinkovitost v procesu izvajanja policijskih postopkov. Poleg tega so raziskovalci ugotovili, da ima v Južni Afriki družbeni dialog

med državljani in organi (družbenega nadzorstva) agencije vpliv na prepričanje javnosti o legitimnosti policije. Rezultati kažejo, da so v primeru Južne Afrike »povezave med dojemanjem kriminalitete, učinkovitosti in legitimnosti policije še posebej močne« (Bradford et al., v tisku: 11).

V Sloveniji obsežna pregledna študija o legitimnosti policije še ni bila opravljena, za vsaj bežen oris stanja pa se lahko opremo na slovenske javnomnenjske raziskave, ki pokrivajo tudi tematiko zaupanja v institucije formalnega družbenega nadzorstva. Glede na rezultate raziskav slovenskega javnega mnenja (Toš, 1999, 2004, 2009) se je stopnja zaupanja javnosti v policijo med letoma 1991 in 2009 precej spreminjala. Stopnja zaupanja v policijo je bila najnižja leta 1993, ko je le petina vprašanih zaupala policiji. Leta 1994 je skoraj 60 odstotkov vprašanih izrazilo zaupanje v policijo, vendar pa se je v letu 1995 stopnja zaupanja ponovno znižala in je policiji zaupala manj kot ena tretjina vprašanih. Takšen trend se je nadaljeval do leta 2000, ko je več kot polovica vprašanih izrazila visoko stopnjo zaupanja v policijo. Od takrat dalje ostaja stopnja zaupanja v policijo približno enaka, z manjšimi odstopanji – leta 2008 je zaupalo policiji skoraj dve tretjini vprašanih. Rezultati nedavne raziskave o zagotavljanju varnosti na lokalni ravni (Meško, Sotlar, Lobnikar, Jere in Tominc, 2012) kažejo, da tretjina vprašanih še vedno popolnoma zaupa policiji.

Ugotovitve raziskovanja kažejo, da se mladi ljudje odzovejo drugače, ko se srečajo s policijo (glej npr. Reisig, McCluskey, Mastrofski in Terrill, 2004). Nekateri raziskovalci so z uporabo vzorcev mladih odraslih poskušali testirati model postopkovne pravičnosti. Na primer, Fagan in Tyler (2005) sta ob uporabi vzorca od 10 do 16 let starih mladostnikov v ZDA potrdila Tylerjeve teoretične argumente. Avtorja sta ugotovila, da so otroci, ki so svojo policijsko obravnavo zaznavali kot kruto in nepravično, bolj dovzetni za dvom v legitimnost zakonov. Prav tako sta ugotovila, da je bilo samonaznanitveno prestopništvo moč pojasniti z legitimnostjo, mrežo deviantnih vrstnikov, tveganjem za kaznovanost in impulzivnostjo. Nedavna raziskava Reisiga, Wolfa in Holtfreterja (2011) o povezanosti legitimnost – podrejanje je potrdila veljavnost modela postopkovne pravičnosti na vzorcu mladih odraslih. Ugotovitve njihove analize so bile podobne tistim, o katerih sta poročala Fagan in Tyler (2005), in pravijo, da zaznava legitimnosti policijske dejavnosti pri ljudeh vpliva na njihovo upoštevanje in spoštovanje zakonov.

Za razliko od zgoraj omenjenih študij, ki temeljijo na podatkih splošnega prebivalstva, je majhna skupina študij poskušala preveriti hipoteze o modelu postopkovne pravičnosti na vzorcu storilcev kaznivih dejanj. Piquero, Fagan, Mulvey, Steinberg in Odgers (2005) so ugotovili, da je dojemanje postopkovne pravičnosti pomembno vplivalo na pojmovanje

legitimnosti policije v skupini hujših adolescentnih kršiteljev zakonov. V podobni študiji so Papachristos, Meares in Fagan (2012) ugotovili, da je bilo pri nasilnih prestopnikih, ki so ocenjevali svoje izkušnje s policijo pozitivno, bolj verjetno, da dojemajo zakone kot legitimne. Poleg tega je bila zaznana legitimnost policijske dejavnosti povezana z večjo verjetnostjo upoštevanja prepovedi nošenja orožja. Vendar legitimnost ni prikazala statistično pomembnega vpliva na verjetnost, da bi se zapletli v spopad. Avtorji ugotavljajo, da je na podlagi dobljenih rezultatov možno sklepati, da »bi ljudje lahko bili bolj pod vplivom njihovega lastnega dožemanje zakonskih določil za kazniva dejanja, ki zahtevajo aktivno razmišljanje, za razliko od realnih situacij, kot so pretepi, ki se pogosto zgodijo izven nenačrtovanih situacijskih dejavnikov« (Papachristos et al., 2012: 437). Tak sklep je smiseln. Ključno je, da preprosto ne domnevamo, da legitimnost pojasnjuje vse oblike ubogljivosti. Njen vpliv je lahko omejen na določene zakone. Izhajajoč iz ugotovitev Papachristosa et al. (2012) pričujoča študija proučuje, ali je učinek legitimnosti policijske dejavnosti enoten za vse oblike zakonskih določil.

2.1 Posplošitev modela postopkovne pravičnosti – izzivi za raziskovanje

Inovativna trditev v delu Beethama (1991b) je koncept »legitimnost – neskladnost«, ki navaja, da »obstaja osnovna struktura legitimnosti, skupna vsem družbam, vendar pa se bo veliko njenih razsežnosti razlikovalo druga od druge« (Beetham, 1991b: 22). Povedano drugače, čeprav imajo države, kot so Gana, Saudska Arabija in ZDA, različno zgodovino in politične razmere, pa vendarle delijo isto osnovno strukturo legitimnosti. Beetham (1991b) trdi, da ta struktura obsega tri elemente: *zakonitost*, *skupne vrednote* in *privolitve*. Šele pred kratkim so posamezni raziskovalci skušali empirično preveriti to večrazsežno strukturo legitimnosti na področju policijskega dela (Tankebe, 2013). Prevladujoče predhodne raziskave so se osredotočile na dejavnike legitimnosti in na vpliv legitimnosti na upoštevanje zakonov oziroma ravnanje skladno s predpisi. Študije v ZDA, kjer so bile na podlagi modela postopkovne pravičnosti izvedene številne študije, doslej kažejo, da so stališča državljanov o legitimnosti policijske dejavnosti zakoreninjena v njihovih sodbah o postopkovni pravičnosti policije in pravosodja ter da legitimnost napoveduje upoštevanje zakonov.

Toda, vprašamo se, koliko je model postopkovne pravičnosti splošno uporaben tudi izven meja ZDA? V eni izmed prvih študij testiranja hipotez o modelu postopkovne pravičnosti izven ZDA sta Hinds in Murphy (2007) na vzorcu odraslih, ki prebivajo v avstralskem mestu, ugotovila, da je postopkovna pravičnost glavni predhodnik legitimnosti po-

licijske dejavnosti. V poznejši študiji, ki je prav tako uporabila podatke iz Avstralije, sta Murphy in Cherney (2012a) poročala, da so bila stališča ljudi o legitimnosti policijske dejavnosti oblikovana na podlagi sodb o postopkovni pravičnosti. Podobne ugotovitve o vlogi postopkovne pravičnosti sta dobila tudi Jonathan-Zamir in Weisburd (2013) v študiji v Izraelu.

Študije o modelu postopkovne pravičnosti so bile izvedene tudi v državah v razvoju. Na primer, v študiji na vzorcu jamajških dijakov sta Reisig in Lloyd (2009) ugotovila, da je bilo več pozitivnih sodb o postopkovni pravičnosti povezanih s povečano stopnjo legitimnosti policijske dejavnosti. Podobno so ob uporabi podatkov o prebivališčih žrtev kaznivih dejanj v Trinidadu in Tobagu, Kochel, Parks in Mastrofski (2013) poročali, da je bila postopkovna pravičnost pozitivno povezana z legitimnostjo policijske dejavnosti. Rezultati študij izven ZDA podpirajo argument, da sodbe o postopkovni pravičnosti variirajo neposredno z dojemanjem legitimnosti policijske dejavnosti. Res pa je, da je resnično število raziskav v neameriških raziskovalnih okoljih, kjer je bila hipoteza o modelu postopkovne pravičnosti celovito testirana, precej omejeno, kar poudarja potrebo po dodatnem raziskovanju.

V britanskih študijah je bila povezava legitimnost – podrejanje zakonom preverjana relativno redko. Ena izmed omembe vrednih izjem je analiza Jacksona, Bradforda, Stankove in Hohla (2012), ki so uporabili podatke iz nacionalne raziskave, izvedene v Angliji in Walesu. Njihovi rezultati govorijo v dobro modelu postopkovne pravičnosti. Vendar, ko so avtorji testirali to hipotezo, so ugotovili, da so ljudje pojmovali legitimnost policijskega dela na podlagi prepričanja o ujemanju lastne osebne morale z moralo policistov.

3 Metoda

Pričujoča študija se nanaša na preizkus modela postopkovne pravičnosti na podlagi rezultatov ankete med mladimi v Sloveniji. Postavili smo si dve raziskovalni vprašanji: 1) Ali imajo pozitivne sodbe o postopkovni pravičnosti pomemben in pozitiven vpliv na posameznikovo dojetje legitimnosti policijske dejavnosti?; 2) Ali višja stopnja zaznane legitimnosti policijske dejavnosti pomembno vpliva na upoštevanje zakonov? Pri drugem vprašanju smo upoštevali samonaznane kršitve respondentov (nizka samokontrola in osebna moralnost) in pojmovanje postopkovne pravičnosti in drugih spremenljivk, povezanih z legitimnostjo. Empirična podpora modela postopkovne pravičnosti v slovenskem prostoru kaže tudi na to, da teoretični argumenti niso kulturno oziroma lokalno pogojeni (Nelken, 2010: 14–15), saj tudi predhodne

študije o drugih vidikih legitimnosti kažejo na podobne rezultate med Slovenijo in študijami v ZDA in Veliki Britaniji (Reisig in Meško, 2009; Šifrer et al., 2013).

3.1 Zbiranje podatkov

Anketa je bila izvedena na vzorcu polnoletnih mladostnikov (med 18. in 23. letom starosti) na šestih različnih slovenskih srednjih šolah (dve v Mariboru in štiri v Ljubljani). Pred začetkom raziskave smo vodstvom šol poslali prošnjo za odobritev izvajanja anketiranja. Člani raziskovalne skupine so anketo izvedli v novembru in decembru 2011. Pred izpolnjevanjem anketnega vprašalnika so člani raziskovalne skupine anketirance opozorili, da je njihovo sodelovanje popolnoma prostovoljno in da bo poskrbljeno za anonimnost njihovih odgovorov. Dobili so tudi navodila za izpolnjevanje anketnih vprašalnikov in člani raziskovalne skupine so odgovorili na njihova morebitna vprašanja. V povprečju so anketo izpolnjevali od 20 do 25 minut. Za končno obdelavo je bilo primernih 683 vprašalnikov. Zaradi nenaključnega vzorčenja ugotovitev ne moremo enostavno posploševati na celotno populacijo. Zaradi značilnosti vzorca so ugotovitve indikativne, saj testi ustreznosti vzorčenja, veljavnosti in zanesljivosti kažejo zadovoljive rezultate.

3.2 Spremenljivke in analiza podatkov

V okviru študije smo opravili faktorsko analizo vseh spremenljivk (lestvice) v vprašalniku⁸. Združeno spremenljivko *upoštevanje zakonov* sestavlja šest spremenljivk. Anketirance smo povprašali, kako pogosto so v zadnjih 12 mesecih prekršili različne zakone – od manjših prekrškov (»nezakonito odlaganje odpadkov«), prometnih prekrškov, zlorabe drog (»zloraba marihuane ali katere druge droge«), do resnejših kršitev (»nakup nečesa, kar bi lahko bilo ukradeno«). Podobne spremenljivke so bile uporabljene tudi v prejšnjih raziskavah (več v Reisig et al., 2007; Tyler, 2006). Postavljena so bila vprašanja zaprtega tipa, pri čemer so vprašani izbirali odgovore na lestvici od 1 (»pogosto«) do 4 (»nikoli«), višje številke izražajo večje upoštevanje zakonov. Združena spremenljivka ima trdne metrične lastnosti – pri analizi glavnih komponent so se spremenljivke porazdelile v eno komponento (lastna vrednost = 2,39, faktorska utež > 0,50). Prav tako je zanesljivost tega dela vprašalnika sprejemljiva (Cronbachov koeficient $\alpha = 0,69$).

⁸ Opravili smo faktorsko analizo, ki je predstavljena v prispevku (Meško, Reisig in Tankebe, 2012), katerega nadgradnja je ta prispevek.

Naslednjo združeno spremenljivko *legitimnost policijske dejavnosti* sestavljata dve komponenti – dolžnost ubogati policijo (»morali bi storiti to, kar vam naroči policija, tudi če se ne strinjate« in »morali bi sprejeti odločitve policije, tudi če menite, da so napačne«) ter zaupanje v policijo (»policija v moji soseski je vredna zaupanja« in »ponosen sem na policijo v tej skupnosti«). Združeno spremenljivko *postopkovna pravičnost* prav tako sestavljata dve komponenti – kakovost obravnave (»policija je spoštljiva do državljanov, s katerimi pride v stik« in »policija vse ljudi obravnava z dostojanstvom«) ter kakovost odločanja (»policija se odloča na podlagi dejstev« in »policija razloži svoje odločitve ljudem, s katerimi ima opravka«). Obe združeni spremenljivki sta bili na podoben način uporabljeni že v prejšnjih raziskavah (več v Sunshine in Tyler, 2003). Postavljena vprašanja so bila zaprtega tipa, pri čemer so vprašani izražali svoje strinjanje s trditvami na lestvici od 1 (»sploh se ne strinjam«) do 4 (»popolnoma se strinjam«), višje številke izražajo višjo stopnjo zaznane legitimnosti policijske dejavnosti in bolj pozitivne sodbe o postopkovni pravičnosti. Stopnja zanesljivosti vprašanj je pri *legitimnosti policijske dejavnosti* (Cronbachov koeficient $\alpha = 0,63$) in pri *postopkovni pravičnosti* (Cronbachov koeficient $\alpha = 0,78$) zadovoljiva.

V raziskavo sta vključeni tudi dve spremenljivki, ki sta dokazano povezani z upoštevanjem zakonov – *nizka samokontrola* in *osebna morala*. Gottfredson in Hirschi (1990) trdita, da lahko kriminalno vedenje pripišemo razlikam v samokontroli. Ugotovitve številnih raziskav podpirajo njuno trditev in dokazujejo, da je nižja stopnja samokontrole povezana s kriminaliteto (Pratt in Cullen, 2000) in odklonskim vedenjem (Arneklev, Grasmick, Tittle in Bursik, 1993; Reisig in Pratt, 2011). Združeno spremenljivko tvori trinajst trditev, vključno z nadzorom impulzov (»pogosto reagiram brez, da bi pretehtal vse alternative«), samodisciplino (»želim si, da bi imel več samodiscipline«), zdravimi navadami (»zavračam tisto, kar je slabo zame«) in etiko delovnih navad (»sposoben sem učinkovito delati za dolgoročne cilje«) (Tangney, Baumeister in Boone, 2004). Anketiranci so na Likertovi lestvici od 1 (»sploh ne«) do 5 (»zelo«) opredelili, kako dobro jih opisujejo posamezne trditve. Kot je bilo pričakovati, je stopnja zanesljivosti tega dela vprašalnika sprejemljiva (Cronbachov koeficient $\alpha = 0,77$). V prejšnjih raziskavah je bilo ugotovljeno, da tudi *osebna morala* vpliva na upoštevanje zakonov (Tyler, 2006). V pričujoči raziskavi tvori združeno spremenljivko *osebna moralnost* 6 trditev. Na podlagi prejšnjih raziskav (več v Tyler, 2006: 190) smo anketirance spraševali po njihovem mnenju o resnosti nekaterih kršitev, na lestvici od 1 (»ni sporno«) do 3 (»zelo sporno«), pri čemer višje številke izražajo večjo resnost moralne obsodbe nespoštovanja zakonov (Cronbachov koeficient $\alpha = 0,63$).

V analizo sta vključeni tudi dve demografski spremenljivki – starost in spol (moški: 1 – »da«; 0 – »ne«). Prejšnje raziskave so namreč pokazale velike razlike med spoloma pri storitvah kaznivih dejanj (Heimer, 2000) in obratno razmerje med starostjo in kriminalno aktivnostjo (Hirschi in Gottfredson, 1983). Čeprav je velika večina anketirancev (77 odstotkov) starih 18 let, razlike vseeno obstajajo, zato smo anketirance prosili, naj svojo starost opredelijo na lestvici od 1 (»18 let«) do 5 (»22 let in več«).

V analizo so vključene tudi instrumentalne spremenljivke, in sicer *učinkovitost policije* in *moralna kredibilnost*. V prejšnjih raziskavah je bilo ugotovljeno, da so zaznave o tem, kako dobro policija obvladuje kriminaliteto, povezane z zaznano legitimnostjo (Sunshine in Tyler, 2003; Tankebe, 2008). Združena spremenljivka *učinkovitost policije* vsebuje tri trditve (npr.: »policija je uspešna pri nadzoru nasilne kriminalitete«), ki so porazdeljene v eno samo komponento (lastna vrednost = 1,55, faktorska utež > 0,60) in kažejo zadovoljivo stopnjo zanesljivosti tega dela vprašalnika (Cronbachov koeficient $\alpha = 0,52$). *Moralna kredibilnost* pa vsebuje eno samo trditev, pri kateri anketiranci izražajo svoje mnenje o tem, ali kazensko pravo pravično kaznuje tiste, ki so z moralnega vidika vredni graje (Robinson, 1995; Robinson, Goodwin in Reisig, 2010). Natančneje, prosili smo jih, da izrazijo stopnjo strinjanja (na lestvici od 1 - »sploh se ne strinjam« do 4 - »popolnoma se strinjam«) s trditvijo »večina prebivalcev moje soseske verjame, da so kriminalci kaznovani v tolikšni meri, kot si zaslužijo«. Pri obeh združenih spremenljivkah višje številke pomenijo bolj pozitivno oceno učinkovitosti policije oziroma višjo stopnjo prepričanja, da kazensko pravo pravično kaznuje tiste, ki so z moralnega vidika vredni graje.

4 Rezultati

Prva stopnja analize je zajemala ocenjevanje modela legitimnosti policije, in sicer z regresijsko analizo (Tabela 1), ki je pripomogla k uresničitvi dveh primarnih ciljev. Prvič, omogočila je rigorozni test hipoteze, da sodbe o postopkovni pravičnosti vplivajo na raven zaznave policije kot legitimne. T vrednost za koeficient postopkovne pravičnosti je statistično značilna. Glede na standardizirani regresijski koeficient (β) lahko ugotovimo, da povišanje postopkovne pravičnosti za en standardni odklon povzroči za 0,41 standardnega odklona višjo legitimnost policijske dejavnosti. Relativno velik učinek postopkovne pravičnosti poudarja izjemen pomen poštene in nepristranske obravnave ljudi v policijskih postopkih. Na primer, moč učinka postopkovne pravičnosti je približno 2,7-krat večja od naslednje najmočnejše korelacije (tj. učinkovitost policije). V smislu razlagalne moči predsta-

vlja postopkovna pravičnost (združena spremenljivka) 90,7 odstotka pojasnjene variance v modelu. Treba je še poudariti, da variančni inflacijski faktor neodvisnih spremenljivk v modelu ni presegel vrednosti 2 (povprečni VIF - 1,27), kar ovrže skrb glede kolinearnosti spremenljivk (Field, 2009). Predstavljene ugotovitve nedvoumno kažejo, da sodbe o poštini obravnavi in odločanju policistov v policijskih postopkih močno vplivajo na zaznano legitimnost med polnoletnimi mladostniki v Sloveniji.

Tabela 1: Linearni regresijski model legitimnosti policijske dejavnosti

Spremenljivke	Legitimnost policijske dejavnosti		
	b (se)	β	t vrednost
Postopkovna pravičnost	0,30 (0,03)	0,41	10,23**
Moški	-0,32 (0,16)	-0,07	-2,02*
Starost	-0,22 (0,11)	-0,07	-2,10*
Učinkovitost policije	0,19 (0,05)	0,15	3,99**
Moralna kredibilnost	0,22 (0,11)	0,07	2,02*
Konstanta	3,82 (0,42)	---	9,12**
F-test R ²		58,08** 0,30	

Opomba: Stolpci so nestandardizirani regresijski koeficienti (b), standardne napake (se) v oklepajih in standardizirani regresijski koeficienti (β).

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$ (dvostranski test).

Drugi cilj regresijskega modela, predstavljenega v Tabeli 1, je oceniti primernost dveh zunanjih dejavnikov - policijske učinkovitosti in moralne kredibilnosti - za vlogo instrumentalnih spremenljivk, in sicer ob tehnični zahtevi, da sta obe spremenljivki eksplicitno empirično povezani z legitimnostjo policijske dejavnosti. Testna statistika v Tabeli 1 kaže, da tisti anketiranci, ki zaznavajo policiste kot bolj učinkovite v boju proti kriminalu, in tisti, ki ocenjujejo pravosodni sistem kot moralno bolj kredibilen, bolje ocenjujejo legitimnost policijske dejavnosti. Sklenemo lahko torej, da sta oba dejavnika primerna za vlogo instrumentalnih spremenljivk. Tako sta izračunani vrednosti iz regresijskega modela shranjeni in podatki se obravnavajo kot instrumentalna notranja spremenljivka. V naslednjih korakih analize opisana operacionalizacija legitimnosti policijske dejavnosti nadomesti združeno spremenljivko, sestavljeno iz štirih spremenljivk. S tem je zagotovljeno, da so napake enačbe nekorelirane in da

je omogočena nepristranska ter dosledna ocena parametrov. Uporaba takšnega analitičnega pristopa, da bi se izognili pomislekom v zvezi z endogenostjo, je pogosta tudi na drugih področjih, na primer gospodarstva in financ (glej npr. Irwin in Terviö, 2002; Mueller, 2010).

V Tabeli 2 so predstavljene tri regresijske enačbe. Model 1 testira, ali legitimnost policijske dejavnosti vpliva na upoštevanje zakonov, pri čemer sta izpuščeni dve znani razsežnosti kršenja zakonov (tj. nizek samonadzor in osebna moralnost). Rezultati Modela 1 služijo kot uporabno izhodišče za primerjavo parametrov iz enačbe, ki vsebuje instrumentalno spremenljivko (Model 2) in dve razsežnosti kriminalitete (Model 3). Kot je bilo mogoče pričakovati, je v Modelu 1 razmerje med legitimnostjo policijske dejavnosti in upoštevanjem zakonov statistično značilno ($p < 0,01$) in pozitivno, oziroma ko zaznave legitimnosti policijske dejavnosti naraščajo, narašča tudi upoštevanje zakonov. Učinki obeh izmerjenih razsežnosti, uporabljenih za operacionalizacijo legitimnosti na upoštevanje zakonov, so bili ocenjevani tudi neodvisno (ni prikazano). Podobno kot v prejšnjih raziskavah variirajo velikosti učinkov. Natančneje, regresijska ocena zaupanja v policijo je značilna pri stopnji 0,01 ($\beta = 0,25$; $t = 6,65$), dolžnost ubogati policijo pa ne doseže statistične značilnosti ($p = 0,58$). Izpostavljamo še dve drugi ugotovitvi - prvič, statistična značilnost F-testov za Model 1 in Model 3 kaže, da pojasnjene variance ne gre pripisovati naključju, in drugič, dejanski delež pojasnjene variance Modela 1 je nizek (9 odstotkov).

Tabela 2: Linearni regresijski model upoštevanja zakonov

Spremenljivke	Upoštevanje zakonov					
	Model 1		Model 2		Model 3	
	b (se)	t vrednost	b (se)	t vrednost	b (se)	t vrednost
Moški	-1,40 (0,25)	-5,67**	-1,38 (0,25)	-5,55**	-1,19 (0,21)	-5,53**
Starost	-0,12 (0,25)	-0,69	-0,07 (0,17)	-0,41	-0,05 (0,14)	-0,38
Legitimnost policijske dejavnosti	0,30 ^a (0,05) [0,21]	5,65	0,47 ^b (0,10) [0,18]	4,80**	0,21 ^a (0,05) [0,15]	4,61**
Nizka samokontrola	---	---	---	---	-0,16 (0,01) [-0,39]	-12,18**
Osebnostna moralnost	---	---	---	---	0,36 (0,04) [0,27]	8,14**
Konstanta	17,00 (0,60)	28,50**	15,27 (1,03)	14,86**	18,62 (0,99)	18,89**
	F-test	22,82**		19,86**		72,97**
	R ²	0,09		0,08		0,35

a Združena spremenljivka, sestavljena iz štirih spremenljivk

b Instrumentalna spremenljivka

Opomba: Vnosi so nestandardizirani regresijski koeficienti (b), standardne napake (se) v oklepajih in standardizirani regresijski koeficienti (β) v oglatih oklepajih.

* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$ (dvostranski test).

V Modelu 2 je uporabljena instrumentalna različica legitimnosti policijske dejavnosti. Rezultati Sarganovega testa potrjujejo ničelno hipotezo, da instrumentalna spremenljivka legitimnost policijske dejavnosti ne korelira z ostanki ($\chi^2 = 0.053$, $p = 0.77$), kar vodi do zaključka, da je spremenljivka legitimnost policijske dejavnosti v Modelu 2 resnično eksogena. Testna statistika kaže, da učinek legitimnosti policijske dejavnosti na upoštevanje zakonov ostaja (t vrednost = 4,80). Na splošno je učinek legitimnosti policijske dejavnosti v Modelu 2 zelo podoben učinku v Modelu 1, čeprav je moč učinka približno za 14 odstotkov šibkejša ob uporabi instrumentalne različice legitimnosti policijske dejavnosti. To pomeni minimalno odstopanje velikosti učinka. Skratka, endogenost ne predstavlja problema, zato je v nadaljnji analizi uporabljena združena spremenljivka legitimnost policijske dejavnosti sestavljena iz štirih spremenljivk.

Model 3 testira, ali ostaja učinek legitimnosti policijske dejavnosti na upoštevanje zakonov tudi ob upoštevanju dveh znanih razsežnosti kršenja zakonov - nizke samokontrole in osebne morale. Treba je še poudariti, da so skrbi glede ko-

linearnosti spremenljivk ovržene (povprečni VIF = 1,05). Iz primerjave ocen parametrov (tj. Model 1 z Modelom 3) je razvidno, da vključitev samokontrole in moralnosti zmanjša vrednost standardiziranega koeficienta legitimnosti policijske dejavnosti za približno 28,6 odstotkov. T vrednost za legitimnost policijske dejavnosti ostaja statistično značilna pri stopnji 0,01. Te ugotovitve kažejo, da je učinek legitimnosti policijske dejavnosti precej robusten in ni niti odločilno povezan niti prepleten z variacijami v osebni moralnosti ali samokontroli. Primerjalno gledano, je učinek legitimnosti policijske dejavnosti na upoštevanje zakonov manj izrazit. Vrednost standardiziranega koeficienta nizke samokontrole je 2,6-krat večji, standardiziran učinek osebne moralnosti pa je 80 odstotkov večji. Determinacijski koeficient (R^2) vseh treh modelov kaže na velik pomen samokontrole in moralnosti. Delež pojasnjene variance naraste za skoraj štirikrat, ko vključimo v model nizko stopnjo samokontrole in osebne moralnosti. Ugotovitve kažejo, da so zaznave legitimnosti policijske dejavnosti pomembne za razumevanje upoštevanja zakonov med polnoletnimi mladostniki v Sloveniji.

Nabor empiričnih ugotovitev je konsistenten, ostajajo pa odprta vprašanja o robustnosti učinka legitimnosti policijske dejavnosti. Poudarjen je pojasnjevalni obseg legitimnosti policijske dejavnosti. Ali po prilagoditvi za ostale neodvisne spremenljivke pri vseh šestih specifičnih zvrsteh upoštevanja zakonov (npr. kraja, promet, droge) še lahko govorimo o obstoju učinka legitimnosti policijske dejavnosti? To je pomembno vprašanje. Analize, ki smo jih predstavili do zdaj, se močno zanašajo na združeno spremenljivko upoštevanje zakonov, pri tem pa lahko ostanejo prikriti variacije velikosti učinka legitimnosti policijske dejavnosti na različne vrste upoštevanja zakonov. Regresijski modeli, predstavljeni v Tabeli 3, osvetljujejo to področje.

Ta zaključek je podprt tudi s podatkom, da sta povprečna učinka nizke samokontrole (povprečna vrednost $\beta = 0,24$) in osebne moralnosti (povprečna vrednost $\beta = 0,17$) veliko močnejša. Obe razsežnosti imata močnejši vpliv kot legitimnost policijske dejavnosti tudi v tem, da je vsaka od razsežnosti značilno ($p < 0,01$) povezana z vsemi šestimi zvrstmi upoštevanja zakonov. Na podlagi rezultatov, predstavljenih v Tabeli 3, lahko sklenemo, da stopnja legitimnosti policijske dejavnosti, ki jo zaznavajo polnoletni mladostniki v Sloveniji, vpliva na stopnjo njihovega upoštevanja zakonov neodvisno od vpliva znanih razsežnosti kršenja zakonov.

Tabela 3: Regresijski model specifičnih zvrsti upoštevanja zakonov (samoznanitev)

Spremenljivke	Odpadki	Hrup	Promet	Tatvina	Alkohol	Droge
	b (se)	b (se)	b (se)	b (se)	b (se)	b (se)
Moški spol	0,07 (0,07)	-0,28** (0,06)	-0,34** (0,07)	-0,15** (0,05)	-0,24** (0,07)	-0,25** (0,06)
Starost	0,00 (0,05)	0,06 (0,04)	-0,09 (0,05)	-0,05 (0,03)	0,05 (0,05)	-0,02 (0,04)
Legitimnost policijske dejavnosti	0,04** (0,01) [0,11]	0,05** (0,01) [0,13]	0,02 (0,02) [0,05]	0,02* (0,01) [0,07]	0,04* (0,02) [0,08]	0,04** (0,01) [0,10]
Nizka samokontrola	-0,03** (0,00) [-0,22]	-0,03** (0,00) [-0,26]	-0,02** (0,01) [-0,17]	-0,01** (0,00) [-0,16]	-0,04** (0,00) [-0,31]	-0,03** (0,00) [-0,30]
Osebna moralnost	0,08** (0,01) [0,22]	0,06** (0,01) [0,18]	0,05** (0,02) [0,12]	0,03** (0,01) [0,11]	0,07** (0,02) [0,18]	0,07** (0,01) [0,19]
Konstanta	2,10** (0,31)	3,00** (0,29)	3,07** (0,34)	3,75** (0,22)	3,24** (0,33)	3,47** (0,29)
F-test	20,64**	33,02**	15,18**	11,48**	30,80**	33,46**
R ²	0,13	0,20	0,10	0,08	0,19	0,20

Opomba: Vnosi so nestandardizirani regresijski koeficienti (b), standardne napake (se) v oklepajih in standardizirane regresijske koeficiente (β) v oglatih oklepajih.

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$ (dvostranski test)

Skladno s pričakovanji je legitimnost policijske dejavnosti značilno ($p < 0,05$) in pozitivno povezana z upoštevanjem zakonov v zvezi z odlaganjem odpadkov, povzročanjem hrupa, kupovanjem ukradenih predmetov ter zlorabo alkohola in drog. T vrednost legitimnosti policijske dejavnosti znotraj modela upoštevanja prometnih predpisov ni statistično značilna ($p = 0,16$). Na splošno pojasnjevalna moč procesnega modela obstaja, vendar pa moč učinka legitimnosti policijske dejavnosti v vseh šestih regresijskih modelih, ki obravnavajo upoštevanje zakonov glede specifičnih kršitev (Tabela 3), kaže, da so povezave zmerne (povprečna vrednost $\beta = 0,09$).

5 Razprava

Pričujoča študija na več ravneh presega do sedaj opravljene raziskave procesnega modela postopkovne pravičnosti. V dopolnitev predhodnih raziskav v slovenskem prostoru, ta študija ponovno testira pričakovano pozitivno korelacijo med razsodbami o postopkovni pravičnosti in legitimnostjo policijske dejavnosti. Prav tako smo poskušali ugotoviti, ali legitimnost policijske dejavnosti vpliva na upoštevanje zakonov. Širše gledano, pričujoča študija pojasnjuje multivariatni model upoštevanja zakonov, ki vsebuje dve znani razsežnosti

kršenja zakonov (tj. nizka samokontrola in osebna moralnost), in ugotavlja učinke legitimnosti policijske dejavnosti na upoštevanje zakonov (npr. odlaganje odpadkov, povzročanje hrupa, kršitve v prometu, tatvine, zlorabo alkohola in drog). Rezultati regresijskih analiz so na splošno skladni s pričakovanji, čeprav je natančnejša analiza razkrila, da je učinek legitimnosti policijske dejavnosti na upoštevanje prometnih predpisov ničen, medtem ko vpliva na druge kršitve zakonov. Glede na te rezultate poudarjamo tri področja, ki zahtevajo dodatno obravnavo.

Prvič, rezultati so zelo podobni ugotovitvam drugih neameriških študij - iz Avstralije (Murphy in Cherney, 2012a), Jamajke (Reisig in Lloyd, 2009) ter Anglije in Walesa (Jackson et al., 2012) - kar gre šteti v korist možnosti posploševanja procesnega modela postopkovne pravičnosti. Smith (2007: 31) pa trdi, da postopkovna pravičnost ni »edini ali osrednji temelj legitimnosti v vseh družbah na vsaki stopnji njihovega razvoja«. Očitno podobno velja za legitimnost in upoštevanje zakonov. Na primer, v večini neameriških študij se testira uporabnost omejenega nabora vnaprej določenih dejavnikov (npr. postopkovna pravičnost in legitimnost). Dejavniki, vezani na specifično državo, so navadno obravnavani kot eksogene spremenljivke in so tako večinoma zanemarjeni. V prihodnje bi morali raziskovalci vključiti v analize tudi vpliv lokalnih dejavnikov. Na tak način bi lahko, ne samo bolj robustno testirali Tylerjeve hipoteze (glej npr. Reisig in Lloyd, 2009: 56), ampak tudi potencialno razširili meje raziskovanja procesnega modela postopkovne pravičnosti.

Drugo odprto vprašanje se nanaša na vlogo legitimnosti pri upoštevanju zakonov. Najpogosteje temeljijo sklepi o povezavi legitimnost - podrejanje na splošni teoriji procesnega modela postopkovne pravičnosti, ki pojasnjuje upoštevanje vseh vrst zakonov v času in prostoru. V pričujoči študiji legitimnost policije ni vplivala na upoštevanje prometnih predpisov. V kombinaciji z ostalimi študijami (npr. Papachristos et al., 2012) lahko sklepamo, da bi se bilo bolj preudarno in smiselno izogniti obravnavanju procesnega modela kot splošne teorije in jo raje obravnavati kot teorijo »srednjega domača« z omejenim pojasnjevalnim obsegom (glej Boudon, 1991). Nadaljnji zaplet se pojavi zaradi možnosti, da utegne spoštovanje zakonov, pojasnjeno z legitimnostjo, variirati glede na različne družbene okoliščine.

Tretje vprašanje se nanaša na način, kako je zasnovana legitimnost. V zadnjem času se namreč pojavlja nasprotni konceptualni pristop. Temelječ na Beethamovem (1991a) delu, Bottoms in Tankebe (2012) trdita, da sta legitimnost in dolžnost konceptualno različna. Občutek dolžnosti ubogati navodila policije je mogoče pojasniti z množico dejavnikov, vključujoč legitimnost, strah in nemoč. Bottoms in Tankebe

(2012) predpostavljata, da je legitimnost policije večrazsežna in obsega postopkovno pravičnost, distributivno pravičnost, učinkovitost in zakonitost. Našteto naj bi napovedovalo upoštevanje zakonov - neodvisno ali po zaznani dolžnosti, kar potrjujejo ugotovitve londonske študije (Tankebe, 2013). Od prihodnjih študij se pričakuje, da bodo prispevale k naraščajočemu obsegu literature o temi procesni model postopkovne pravičnosti.

Kljub ugotovljenim ugotovitvam te študije, ki so v skladu s Tylerjevo teorijo o legitimnosti, je treba omeniti tudi nekaj omejitev. Prva je ta, da so bili za testiranje usmerjenih hipotez uporabljeni presečni podatki. Čeprav rezultati podpirajo specificirane usmerjene hipoteze, so povezave po svoji naravi korelacijske (ne vzročne), te ugotovitve pa so skladne s preteklimi longitudinalnimi raziskavami (glej npr. Tyler, 2006). To pomeni, da legitimnost in nekatere z legitimnostjo povezane spremenljivke delujejo podobno (z različno intenziteto) v različnih družbah. Naslednja možna omejitev je v tem, da so podatki nenaključni, kar omejuje posploševanje ugotovitev na širšo populacijo, vendar kljub temu koeficienti ustreznosti vzorčenja, podatki o zanesljivosti in robustnosti konstruktov kažejo, da je študijo možno razlagati kot veljavno za mlade ljudi. Seveda pa sta izziva za naprej uporaba in kombinacija rezultatov ankete z drugimi podatki (npr. European Social Survey o legitimnosti in zaupanju v policijo in pravosodje, ki so jo začeli izvajati po zaključenem projektu Euro-Justis) (Hough in Sato, 2011) in novem projektu o zaupanju in legitimnosti pravosodja – FIDUCIA (Jackson et al., 2013). Težavo enostranskosti podatkov (glej Podsakoff, MacKenzie in Podsakoff, 2012: 548) lahko zmanjšamo, če kombiniramo podatke iz anket s podatki iz drugih virov, na primer iz javnih evidenc, podatkov iz opazovanj in podobno. To je izziv za nadaljevanje raziskovanja na tem področju, saj bodo novejši reprezentativni podatki o legitimnosti in zaupanju v policijo in pravosodje v Evropi (v okviru *European Social Survey* oziroma *Slovenskega javnega mnenja*) omogočali evropske primerjalne študije s Slovenijo.

Literatura

1. Arneklev, B. J., Grasmick, H. G., Tittle, C. R. in Bursik, R. J. (1993). Low self-control and imprudent behavior. *Journal of Quantitative Criminology*, 9(3), 225–247.
2. Beetham, D. (1991a). Max Weber and the legitimacy of the modern state. *Analyse & Kritik*, 13(1), 34–45.
3. Beetham, D. (1991b). *The legitimation of power*. London: Macmillan.
4. Bottoms, A. in Tankebe, J. (2012). Beyond procedural justice: A dialogic approach to legitimacy in criminal justice. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 102(1), 101–152.
5. Boudon, R. (1991). What middle-range theories are. *Contemporary Sociology*, 20(4), 519–522.

6. Bradford, B., Huq, A., Jackson, J. in Roberts, B. (v tisku). What price fairness when security is at stake? Legitimacy in South Africa. *Regulation and Governance*. doi: 10.1111/rego.12012
7. Buhmann, M. in Kunz, R. (2011). Confidence in the judiciary: Comparing the independence and legitimacy of judicial systems. *West European Policy*, 34(2), 317–345.
8. Fagan, J. in Tyler, T. R. (2005). Legal socialization of children and adolescents. *Social Justice Research*, 18(3), 217–242.
9. Field, A. (2009). *Discovering statistics using SPSS*. Los Angeles: Sage.
10. Gerber, T. P. in Mendelson, S. E. (2008). Public experiences of police violence and corruption in contemporary Russia: A case of predatory policing? *Law & Society Review*, 42(1), 1–44.
11. Goodman-Delahunty, J. (2010). Four ingredients: New recipes for procedural justice in Australian policing. *Policing*, 4(4), 403–410.
12. Gottfredson, M. R. in Hirschi, T. (1990). *A general theory of crime*. Stanford: Stanford University Press.
13. Heimer, K. (2000). Changes in the gender gap in crime and women's economic marginalization. V *Criminal Justice 2000. Vol. 1, The nature of crime: Continuity and change* (str. 427–483). Washington: National Institute of Justice.
14. Hinds, L. in Murphy, K. (2007). Public satisfaction with police: Using procedural justice to improve police legitimacy. *Australian and New Zealand Journal of Criminology*, 40(1), 27–43.
15. Hirschi, T. in Gottfredson, M. (1983). Age and the explanation of crime. *American Journal of Sociology*, 89(3), 552–584.
16. Hough, M. in Sato, M. (2011). *Trust in justice: Why it is important for criminal policy, and how it can be measured: Final report of the Euro-Justis project*. Helsinki: HEUNI.
17. Irwin, D. A. in Terviö, M. (2002). Does trade raise income? Evidence from the twentieth century. *Journal of International Economics*, 58(1), 1–18.
18. Jackson, J., Bradford, B., Stanko, E. A. in Hohl, K. (2012). *Just authority? Trust in the police in England and Wales*. Oxford: Routledge.
19. Jackson, J., Kuha, J., Hough, M., Bradford, B., Hohl, K. in Gerber, M. M. (2013). *Trust and legitimacy across Europe: A FIDUCIA report on comparative public attitudes towards legal authority*. Pridobljeno na http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2272975
20. Jonathan-Zamir, T. in Weisburd, D. (2013). The effects of security threats on antecedents of police legitimacy: Findings from a quasi-experiment in Israel. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 50(1), 3–32.
21. Kaina, V. (2008). Legitimacy, trust and procedural fairness: Remarks on Marcia Grimes' study. *European Journal of Political Research*, 47(4), 510–521.
22. Kaufman, A. (1994). *Uvod v filozofijo prava*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
23. Kochel, T. R., Parks, R. B. in Mastrofski, S. M. (2013). Examining police effectiveness as a precursor to legitimacy and cooperation with police. *Justice Quarterly*, 30(5), 895–925.
24. Lind, E. A. in Tyler, T. (1988). *The social psychology of procedural justice*. New York: Plenum.
25. Matheson, C. (1987). Weber and the classification of forms of legitimacy. *British Journal of Sociology*, 38(2), 199–215.
26. Meško, G. in Klemenčič, G. (2007). Rebuilding legitimacy and police professionalism in an emerging democracy: The Slovenian experience. V T. R. Tyler (ur.), *Legitimacy and criminal justice: International perspectives* (str. 84–114). New York: Russell Sage Foundation.
27. Meško, G., Reising, M. D. in Tankebe, J. (2012). Postopkovna pravičnost, legitimnost policije in sodelovanje javnosti s pravosodnimi organi. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 63(2), 112–123.
28. Meško, G., Sotlar, A., Lobnikar, B., Jere, M. in Tominc, B. (2012). *Občutek ogroženosti in vloga policije pri zagotavljanju varnosti na lokalni ravni: CRP (V5-1038 A): poročilo ciljnega raziskovalnega projekta*. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.
29. Mueller, E. (2010). Returns to private equity: Idiosyncratic risk does matter! *Review of Finance*, 15(3), 545–574.
30. Murphy, K. in Cherney, A. (2012a). Fostering cooperation with the police: How do ethnic minorities in Australia respond to procedural justice-based policing? *Australian & New Zealand Journal of Criminology*, 44(2), 235–257.
31. Murphy, T. in Cherney, A. (2012b). Understanding cooperation with police in a diverse society. *British Journal of Criminology*, 52(1), 181–201.
32. Nelken, D. (2010). *Comparative criminal justice: Making sense of difference*. London: Sage.
33. Papachristos, A. V., Meares, T. L. in Fagan, J. (2012). Why do criminals obey the law? The influence of legitimacy and social networks on active gun offenders. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 102(2), 397–440.
34. Piquero, A., Fagan, J., Mulvey, E. P., Steinberg, L. in Odgers, C. (2005). Developmental trajectories of legal socialization among serious adolescent offenders. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 96(1), 267–298.
35. Podsakoff, P. M., MacKenzie, S. B. in Podsakoff, N. P. (2012). Sources of method bias in social science research and recommendations on how to control it. *Annual Review of Psychology*, 63, 539–569.
36. Pratt, T. C. in Cullen, F. T. (2000). The empirical status of Gottfredson and Hirschi's general theory of crime. *Criminology*, 38(3), 931–964.
37. Reising, M. D. in Lloyd, C. (2009). Procedural justice, police legitimacy, and helping the police fight crime. *Police Quarterly*, 12(1), 42–62.
38. Reising, M. D. in Meško, G. (2009). Procedural justice, legitimacy, and prisoner misconduct. *Psychology, Crime & Law*, 15(1), 41–59.
39. Reising, M. D. in Pratt, T. C. (2011). Low self-control and imprudent behavior revisited. *Deviant Behavior*, 32(7), 589–625.
40. Reising, M. D., Bratton, J. in Gertz, M. G. (2007). The construct validity and refinement of process-based policing measures. *Criminal Justice and Behavior*, 34(8), 1005–1028.
41. Reising, M. D., Tankebe, J. in Meško, G. (2012). Procedural justice, police legitimacy, and public cooperation with the police among young Slovene adults. *Varstvoslovje*, 14(2), 147–164.
42. Reising, M. D., Wolfe, S. E. in Holtfrete, K. (2011). Legal cynicism, legitimacy, and criminal offending: The non-confounding effect of low self-control. *Criminal Justice and Behavior*, 38(12), 1170–1184.
43. Reising, M. D., McCluskey, J. D., Mastrofski, S. D. in Terrill, W. (2004). Suspect disrespect toward the police. *Justice Quarterly*, 21(1), 241–268.
44. Robinson, P. H. (1995). Moral credibility and crime. *Atlantic Monthly*, 275(3), 72–78.
45. Robinson, P. H., Goodwin, G. P. in Reising, M. D. (2010). The disutility of injustice. *New York University Law Review*, 85(6), 1940–2033.
46. Rothschild, J. (1977) Observations on legitimacy in contemporary Europe. *Political Science Quarterly*, 92(3), 487–501.

47. Smith, D. J. (2007). The foundations of legitimacy. V T. R. Tyler (ur.), *Legitimacy and criminal justice: International perspectives* (str. 30–58). New York: Russell Sage Foundation.
48. Sunshine, J. in Tyler, T. R. (2003). The role of procedural justice and legitimacy in shaping public support for policing. *Law and Society Review*, 37(3), 513–547.
49. Šifrer, J., Meško, G. in Bren, M. (2013). Zakaj mladi spoštujejo zakone – empirična izhodišča Tylerjeve teorije. *Varstvoslovje*, 15(1), 45–63.
50. Tangney, J. P., Baumeister, R. F. in Boone, A. L. (2004). High self-control predicts good adjustment, less pathology, better grades, and interpersonal success. *Journal of Personality*, 72(2), 271–324.
51. Tankebe, J. (2008). Police effectiveness and police trustworthiness in Ghana: An empirical appraisal. *Criminology & Criminal Justice*, 8(2), 185–202.
52. Tankebe, J. (2009). Public cooperation with the police in Ghana: Does procedural fairness matter? *Criminology*, 47(4), 1265–1293.
53. Tankebe, J. (2013). Viewing things differently: The dimensions of public perceptions of police legitimacy. *Criminology*, 51(1), 103–135.
54. Tičar, B., Bohinc, R. in Nahtigal, M. (2010). Recepcija rimske antične vrednote fides – poštenosti in zvestobe dani besedi – v sodobnem slovenskem upravnem pravu. *Acta Histriae*, 18(4), 874–864.
55. Toš, N. (ur.) (1999). *Vrednote v prehodu II: slovensko javno mnenje 1990–1998*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Inštitut za družbene vede, Center za raziskovanje javnega mnenja.
56. Toš, N. (ur.) (2004). *Vrednote v prehodu III: slovensko javno mnenje 1999–2004*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Inštitut za družbene vede, Center za raziskovanje javnega mnenja.
57. Toš, N. (ur.) (2009). *Vrednote v prehodu IV: slovensko javno mnenje 2004–2009*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Inštitut za družbene vede, Center za raziskovanje javnega mnenja.
58. Tyler, T. (1990). *Why people obey the law*. New Haven: Yale University Press.
59. Tyler, T. R. (2003). Procedural justice, legitimacy, and the effective rule of law. *Crime and Justice: A Review of Research*, 30, 283–357.
60. Tyler, T. R. (2006). *Why people obey the law*. Princeton: Princeton University Press.
61. Tyler, T. R. (2011). Trust and legitimacy: Policing in the USA and Europe. *European Journal of Criminology*, 8(4), 254–266.
62. Tyler, T. R. in Fagan, J. (2008). Legitimacy and cooperation: Why do people help the police fight crime in their communities? *Ohio State Journal of Criminal Law*, 6(1), 231–275.
63. Tyler, T. in Huo, Y. (2002). *Trust in the law: Encouraging public cooperation with the police and courts*. New York: Russell Sage Foundation.
64. Tyler, T. R. in Wakslak, C. J. (2004). Profiling and police legitimacy: Procedural justice, attributions of motive, and acceptance of police authority. *Criminology*, 42(2), 253–282.
65. Weber, M. (1978). *Economy and society: An outline of interpretive sociology*. Berkeley: University of California Press.
66. Wrong, D. H. (1994). *The problem of order*. New York: Free Press.

Impact of Procedural Justice and Police Legitimacy on Compliance with Law among Slovenian Adolescents

Gorazd Meško, Ph.D., Full Professor of Criminology, Faculty of Criminal Justice and Security, University of Maribor, Slovenia. E-mail: gorazd.mesko@fvv.uni-mb.si

Justice Tankebe, Ph.D., Researcher, Institute of Criminology, University of Cambridge, United Kingdom. E-mail: jt340@cam.ac.uk

Maja Jere, Ph.D., Assistant Professor of Security Studies, Faculty of Criminal Justice and Security, University of Maribor, Slovenia. E-mail: maja.jere@fvv.uni-mb.si

Katja Eman, Ph.D., Assistant Professor of Criminology, Faculty of Criminal Justice and Security, University of Maribor, Slovenia. E-mail: katja.eman@fvv.uni-mb.si

Michael D. Reisig, Ph.D., Full Professor of Criminology, School of Criminology and Criminal Justice, Arizona State University, United States of America. E-mail: reisig@asu.edu

Among researchers, there is an increasing number of attempts to understand compliance with law, especially an interest in the impact of procedural justice and legitimacy of policing. A growing list of studies on legitimacy shows increasing numbers of empirical tests of a procedural justice model. The model, designed by Tom Tyler, still raises questions about its universal validity. Latter is the purpose of the present study that tested the procedural justice model on a sample of Slovenian adolescents. For this we used a cross-sectional analysis of data from a study on a sample of 638 Slovenian secondary school students and created regression models. In regards to the compliance with law among the Slovenian adolescents, we found out that 1) procedural justice judgements have a significant impact on an individual's perception of the policing legitimacy; and 2) based on the policing legitimacy, it is possible to explain the different kinds of law-abiding behaviour. The study utilizes a multivariate model of compliance with law and confirms the impact of police legitimacy on compliance with law. This finding represents an important beginning for police activities in the future, and attitudes and actions of police officers have a significant impact on adolescents' views about the legitimacy of policing and the police in general. Despite the fact that this study clarifies the multivariate model of compliance with law and that the results confirm the general validity of the procedural justice model, to generalize the findings to a wider population in Slovenia further study and analyses are required.

Keywords: compliance with law, procedural justice, legitimacy of policing, Slovenia

UDC: 340.114+351.74/.76(497.4)